

HİNDU KUTSAL METİNLERİNDE GEÇEN ŞİVA EFSANELERİNE DAİR BİR İNCELEME*

Arzu YILDIZ**

Öz

Hindu dinî geleneğinde efsane ve mitolojik hikayeler büyük öneme sahiptir. Hindu kutsal metinleri sayısız mitik anlatı ile doludur. Birçok tabiatüstü figür ve unsur ile bezeli bu anlatıların maksadı ise genel anlamda insanları uyarmak, doğru davranışları öğreterek doğru yola yönlendirmek, yanlış davranışlardan alkoymak, tanrıların yüceliğini övmek, evrenin, varlıkların yaratılışını açıklamak vb. hususlardır. Efsanelerin başkahramanları çoğunlukla tanrılardır. Hinduizm'in yok edici tanrısı olarak nitelendirilen, büyük tanrılarından biri olan Şiva'nın merkezde olduğu birçok efsane bulunmaktadır. Şiva'nın yüceliği, mutlak hakikat oluşu ve müşfikliğinin yanı sıra gazabı, yok ediciliği ve dünyaya karşı kayıtsızlığı da bu anlatıların konusunu oluşturmaktadır. Şiva'nın çok yönlülüğünü yansıtan bu efsaneler Hinduizm'in en büyük ikinci mezhebi Şivacılık'ın felsefi ve teolojik temellerinin oluşturulmasında büyük bir yer ve öneme sahiptir. Şiva'nın Hindu tanrıları içinde sahip olduğu yer ve önemin vurgulanması, onun gerçekleştirdiği olağanüstü fiillerin farklı şekillerde yorumlanması ve değerlendirilmesinin yanı sıra aktarılma maksat-

* Bu çalışma yazarın Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU danışmanlığında 14.02.2022 yılında tamamladığı “Şivacılık ve Tarihsel Arkapları” başlıklı doktora tezinin “Kutsal Metinlerde Geçen Şiva Efsanelerinden Örnekler” adlı bölümünden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, e posta: arzuyildiz1984@windowslive.com.tr
ORCID ID: 0000-0001-5286-1089

Atıf/Cite as: Yıldız, Arzu. “Hindu Kutsal Metinlerinde Geçen Şiva Efsanelerine Dair Bir İnceleme”. *Dini Araştırmalar* 25/63 (Aralık 2022), 400-422.
<http://doi.org.10.15745/da.1192377>

ları çeşitlilik gösteren bu efsaneler, Hindu inancı ve kültürü açısından önem taşıyan birçok ögenin anlaşılması açısından da faydalı birer belge niteliğindedir. Bu çalışmada Hindu dinî geleneğinin ayrılmaz bir parçası olan efsanelerden özellikle Şiva ile ilgili olan belli başlıları ele alınarak deskriptif bir yaklaşımla objektif olarak aktarılacak, Şivacılık mezhebi özelinde bu efsanelerin aktarılma maksatları ve yorumlanış biçimleri ortaya konularak analiz edilecektir. Efsanelerin kılavuzluğunda Hindu tanrısı Şiva'nın anlaşılması ile Şivacılık'ın ve daha genel anlamda Hinduizm'in tanrı anlayışına ve tanrı kavramına yükledikleri anlamlara dair daha sağlam analizler yapılabilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hinduizm, Şiva, Şivacılık, Efsane, Hindu Mitolojisi.

A Review of Shiva Legends in Hindu Holy Texts

Abstract

Legends and mythological tales hold great importance in the Hindu religious tradition. Hindu scriptures have numerous mythical narratives. In general, the purpose of these narratives, decorated with many supernatural figures and elements, is to warn people, guide them to the right path by teaching the right behaviours, prevent wrong behaviours, praise the glory of the gods, and explain the creation of the universe and beings. Mostly, gods are the protagonists of the myths. There are many legends that Shiva, one of the great gods of Hinduism, who is described as the destructive god, is at the center. In addition to Shiva's majesty, being 'absolute truth' and kindness, his wrath, destructiveness and indifference to the world are also the subject of these narratives. These legends, reflecting Shiva's versatility, have a great place and importance in establishing the philosophical and theological foundations of Shivaism, the second largest sect of Hinduism. In addition to emphasizing the statue and importance of Shiva among the Hindu gods, interpreting and evaluating his extraordinary deeds in different ways, these legends, which have various purposes of conveying, are also useful examples in terms of understanding many elements that are important for Hindu belief and culture. In this study, some of the legends that are an inseparable part of the Hindu religious tradition, especially those related to Shiva, will be discussed objectively with a descriptive approach, and the purpose of transmission and interpretation of these legends will be analysed within the framework of the Shivaism sect. By understanding of the Hindu god Shiva under the guidance

of the legends, it is aimed to make a more robust analysis of the understanding of god and the meanings attributed to the concept of god in Shivaism and more generally in Hinduism.

Keywords: History of Religions, Hinduism, Shiva, Shivaism, Legend, Hindu Mythology.

Summary

Legends and myths are of great importance in the Hindu religious tradition. Hindu scriptures are filled with countless mythical narratives. Hindu religious tradition is a belief system dominated by legends and mythological narratives, especially the Veda texts, which are the oldest sources. For Hindus, these narratives about gods, supernatural beings and events serve purposes such as warning people as indispensable examples, ensuring that they do not deviate from the right path by obedience and belief, and exhibit some behaviours expected from them. These legends are highly valued by Hindus even today. Many sacred texts dating back to the second millennium BC continue to be popular in the Hindu religious tradition in today's world. It can be said that these legends affect the society not only in the religious sense, but also in many areas such as cultural, social, etc. There are many legends in which Shiva, one of the great gods and described as the destroyer god of Hinduism, is at the center.

It is understood that in the myths, besides revealing the power and majesty of god, it is also aimed to set an example for people and to avoid and prohibit some actions by displaying some virtues in a metaphorical way. God Shiva comes to the aid of supernatural beings, including humans and gods, who are in a difficult situation in general, and ensures the restoration of the corrupted universal order. Sometimes there is a warning or punishment against those who are blind to the truth and despise God. People and gods are put to the test and those who fail to pass this test are punished.

In the Hindu tradition, it is possible to encounter the traces and influence of myths in every field and branch of life, from architecture to performing arts, as well as religious-intellectual life. It is seen that mythological narratives, described as one of the key elements of social order and perceptions, religious facts and formations, have reached from the past to the present, sometimes by being changed, and constitute an inseparable and indispensable element in the life of Hindus from all sects and groups in a broad sense.

The most important reason why mythological narratives can vary from time to time, place and from one sect to another is that, beyond the claim of certainty, these narratives are expressed in line with a specific purpose, such as supporting a view. As a matter of fact, in the mythological narratives in which Shiva is the subject, the situation proceeds in this way. The heroes can change places and the plot is set up differently in the Shaiva and Vaishnava's versions of a mythological narrative. In the Hindu tradition, which can be addressed as a polytheistic religion, it is seen that the sects convey their chosen god as the absolute truth and the other gods as the manifestations of this chosen god or as secondary gods who are subordinates to this god. Shiva, the main god of Shivaism, is generally respected by Hindus belonging to other sects, but the absolute truth in Shivaism is the one who creates, protects, punishes, gives blessings and creates again by destroying when the time comes is none other than Shiva. The subject and purpose of the Shiva legends in the Hindu holy texts, especially the works belonging to the Shivaism, is to reveal the greatness of Shiva, his superiority over other gods, the fact that he is the absolute god and truth, and the theological and philosophical foundations of Shivaist belief principles.

There are a considerable number of legends about Shiva, one of the greatest gods of Hinduism. With the addition of the legends of local people and communities about Shiva to these legends, an enormous amount can be mentioned. The legends about Shiva are multifaceted in accordance with the multifaceted personality of Shiva himself. In some of his legends, as an ascetic who vows celibacy, he directs his wrath on the god of love Kama, while in another he seduces the wives of the sages in the forest, or he can ignore the world while caring with his wife. However, at the basis of all these narratives, there is an emphasis on his sublimity and him being the absolute truth, namely, that Brahman is Shiva.

Shiva legends appear as one of the basic elements of the cult of Shiva and the beliefs, worship and practices of the Shivaist traditions formed around this cult. For this reason, in order to obtain information about the cult of Shiva, which is an important part of the Hindu tradition, and to make a correct analysis, these legends and narratives should not be ignored, on the contrary, attention should be paid to their research. Again, what kind of changes the aforementioned legends show according to time and place also provides clues to researchers about social change and development.

Giriş

Hindu dinî geleneği, en eski kaynakları olan Veda metinleri başta olmak üzere efsanelerin, mitolojik anlatıların baskın olduğu bir inanç sistemidir. Hindular nezdinde tanrıların, tabiatüstü varlık ve olayların konu alındığı bu anlatılar vazgeçilmez birer örnek olarak insanları uyarmak, itaat ederek inançla doğru yoldan ayrılmamalarını ve kendilerinden beklenen davranışları sergilemelerini sağlamak gibi amaçlara hizmet etmektedir. Bu efsanelerin günümüzde dahi Hindular tarafından büyük değer gördüğü ve birçok dizi, film ve sahne oyunlarına, şarkı ve şiirlere konu olduğu görülmektedir. Bu açıdan efsanelerin toplumu sadece dinî anlamda değil kültürel, sosyal vb. birçok alanda etkilediği dile getirilebilir. Efsane ve tabiatüstü anlatılar ile mitolojik unsurlara dair atıflar, Hint toplumunun dinî yaşantısının merkezinde olmasının yanında günlük yaşamlarında dahi karşılaşılabilecek birer unsur olarak değerlendirilebilir.

Köklü ve zengin bir kültür birikimine sahip olan Hint medeniyeti; geçmişten günümüze ulaşmış yazılı ve sözlü olarak aktarılagelmiş başta dinî metinler olmak üzere kapsamlı bir literatüre sahiptir. Geçmiş M.Ö. ikinci milenyuma kadar uzanan birçok kutsal metin günümüz dünyasında da Hindu dinî geleneği içerisinde popülerliğini korumaya devam etmektedir. Hint geleneğinde edebi anlamda değer gören ve çeşitli dillere de çevrilen birçok eser bulunmaktadır. Fabl türü hikayelerden aşk ve kahramanlık gibi konuların ele alındığı destanlara, periler gulyabaniler gibi tabiat üstü varlıkların yer aldığı ve insanlara çeşitli toplumsal yahut bireysel ilke ve erdemleri kazandırmak, yanlış kabul edilen fiillerden sakındırmak gibi amaçlarla kaleme alınmış eserlerin tesiri Hint alt kıtasını aşarak dünya çapında ün kazanmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir.¹ Bu da gösteriyor ki Hint kültür ve medeniyeti için mistik anlatılar, hikaye, öykü ve efsaneler sarsılmaz bir yere sahiptir.

Hindu kutsal metinlerinde Hinduizm'in en büyük tanrılarından biri olan Şiva'yı konu alan hatırı sayılır miktarda efsane bulunmaktadır. Bu efsanelere yerel halk ve toplulukların Şiva'yı konu alan efsanelerinin de eklenmesi ile muazzam bir miktardan bahsedilebilir. Şiva'nın konu edildiği efsaneler, Şiva'nın kendisinde mevcut bulunan çok yönlü kişiliğine uygun olarak çok yönlüdür. O, bazı efsanelerinde bekarlık yemini etmiş bir asketik olarak aşk tanrısına gazap kusarken bir diğerinde ormanda ermişlerin karılarının akılla-

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Maurice Winternitz. *A History of Indian Literature (Vol I-II)*. (Calcutta: University of Calcutta, 1927)

rını başlarından almaktadır yahut karısı ile meşk ederken dünyayı unutabilmektedir. Ancak bu anlatıların hepsinin temelinde onun yüceliği ve mutlak hakikatin yani Brahman'ın² Şiva olduğu vurgusu yer almaktadır.

Tanrı Şiva'ya adanmış yerel halk efsanelerinden genel anlamda bütün Hindularca bilinen ve temel dinî metinlerde geçen sayısız efsane bulunduğu gibi bu efsanelerin birbirinden farklı versiyonları ile de karşılaşılabilmektedir. Bu efsaneler Şiva kültü ve bu kült etrafında teşekkül etmiş Şivacı geleneklerin inanç, ibadet ve uygulamalarının temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple de Hindu geleneğinin önemli bir parçası olan Şiva kültü hakkında bilgi elde etmek ve doğru analizde bulunabilmek için bu efsane ve anlatılar göz ardı edilmemeli aksine bunların araştırılmasına ihtimam gösterilmelidir. Yine bahsi geçen efsanelerin zamana ve mekana göre ne gibi değişiklikler arz ettiği konusu toplumsal değişim ve gelişim hakkında araştırmacılara ipuçları sunar.

Şiva'yı konu alan efsanelerin birçoğunda Şiva merkezi bir yere sahipken bazı efsane ve anlatılarda Şiva ikincil bir planda görülebilir. Bu gibi farklılıkların en önemli sebeplerinden biri anlatıların mezheplere ait eserlerde mezhebin ana tanrısının ön plana çıkarılması ve diğer tanrıların ikincil bir planda görülmesidir. Şivacı eserler, anlatı ve efsanelerde Şiva'yı asla ikincil bir duruma düşürülmez, Şiva her zaman birincil ve üstün bir mertebede tasvir edilir. Başka bir tanrının merkezde olduğu bir efsanede bile Şiva'nın bir şekilde mutlak tanrı, asıl ve öz olarak betimlendiği görülür.

Tanrının güç ve yüceliğinin ortaya konmasının yanında insanlara örnek olması metaforik bir yolla bazı erdemlerin sergilenerek bazı fiillerden kaçınılması ve men edilmesinin de gerçekleştirilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Tanrı Şiva, efsanelerde genel olarak zor durumda olan insan ve tanrılar dahil tabiatüstü varlıkların yardımına yetişmekte, bozulan düzenin tekrar kurulmasını sağlamaktadır.³ Bazen de hakikate gözleri kapalı olan ve tanrıyı kü-

² Brahma ve Brahman kavramları birbiri ile karıştırılmamalıdır. Brahma ile trimurtinin (tanrı üçlemesi) yaratıcı tanrısı, Brahman ile de en yüce ve mutlak tanrı ve hakikat kastedilmektedir. Brahman her şeyin ötesinde ve üstündedir. Mezhepler kendileri için seçtikleri tanrıları Brahman olarak kabul ederler.

³ Bozulan düzenin tekrar kurulması, Hinduizm'in en temel doktrinlerinden biri olan *dharma* ile yakından ilişkilidir. Hinduizm'in en temel doktrinlerinden biri *dharma*'dır. Düzen, görev, hak, adalet, ahlak, hukuk, erdem, din, davranış kuralları vb. çeşitli kelimelerle açıklanabilecek olan *dharma*ya karşılık gelen Türkçede tek bir kelime yoktur. *Dharma*, hukuki, ahlaki ve sosyal anlamlara sahip şümulü bir kavramdır. Bu hususa dair tafsilatlı bilgi için bk. Mehmet Masatoğlu, "Dharma Kavramı ve Purushārthalar", *Dini Araştırmalar* 23 / 57 (Haziran 2020), 195-208. (Erişim 15.11.2022).

çük görenlere karşı bir uyarı veya cezalandırma söz konusudur. İnsanlar ve tanrılar sınanarak bu sınavdan geçemeyenler cezalandırılır.

1. Şiva Efsanelerinden Örnekler

Şiva'nın, başkahramanı olarak zikredildiği yahut ikincil bir yere sahip olduğu efsanelerin ve bu efsanelerin sayısız farklı versiyonu, Hindu dinî metinlerinin en eskileri olan Veda metinleri başta olmak üzere Brahmanalar, Destanlar (İtihasalar) ve Puranalar gibi Hindu kutsal metinlerinde yer almaktadır. Özellikle mezheplere ait metinler olarak değerlendirilen Puranalar, Şiva, Vişnu, Brahma ve Kali, Durga gibi tanrı ve tanrıçaların konu edildiği sayısız efsaneyle doludur.⁴ Şiva taşıdığı hasletlere binaen Şivacılığın yüce tanrısı, Hindular genelinin de tapınıp hürmet gösterdiği Hindu tanrı panteonunun önemli tanrılarında biri, Hindu tanrı üçlemesinde yer alan yok edici tanrıdır. O, yoga'nın efendisi ve tanrısı *Mahayogi*'dir (ulu, yüce yogi). Şiva'ya atfedilen birçok özelliğin, Şiva efsanelerinde bir karşılığı olduğu görülür. Bu çalışmada Şiva efsanelerinin en meşhur ve en önemlilerinden bazılarından kısaca bahsedilecek böylece Şivacılık ve daha geniş anlamda Hinduizm açısından Şiva'nın sahip olduğu yer ve öneme dair analizler yapılabilecektir.

1.1. Şiva Şeytanların Şehirlerini (Tripura) Yok Ediyor

Hinduların en meşhur destanlarından Mahabharata'da⁵ üç şeytan (*Asura*) kardeşin kendilerini tanrıya adayarak gerçekleştirdikleri katı çilecilik ve riyazet sayesinde tanrı Brahma tarafından bolluk, refah ve yok edilemezlikle nimetlendirildikleri anlatılır. Bu üç kardeşin babaları Asura Taraka, daha önce meydana gelen bir savaşta tanrılar tarafından öldürülmüştür. Bu şeytanlar uzun süre çileci ritüeller gerçekleştirdikten sonra ilk önce tanrıdan ödül olarak ölümsüzlük ve yok edilemezlik istemişlerdir. Brahma şeytan kardeşlere bu isteklerinin imkansız olduğunu bildirdiğinde onlar Brahma'dan üç şehir istemişlerdir. Yok edilmelerinin imkansızlaşması için ise bu üç şehrin aynı anda yok edilmesi şartını koşmuşlardır. Her bir kardeş ilki cennette altın, ikincisi gökyüzünde gümüş, üçüncüsü yeryüzünde demirden bir şehir kurarak bolluk ve refah içinde yaşamaya başlamışlardır. Böylece birçok yetenek ve

⁴ Wendy Doniger, *Hindu Myths: A Sourcebook Translated from the Sanskrit*, (London: Penguin Books, 1975), 13-14

⁵ *The Mahabharata*, Trans. Kisari Mohan Ganguli, (1883-1896) ve *The Mahabharata*, P.S. Sastri (ed.) (Madras, 1931-1936), 8.24.3-44. Mahabharata destanına yapılan atıflarda iki farklı edisyondan faydalanılmıştır.

güçle donanan Asurlar, tanrıların bahçelerini ve ermişlerin (*rişi*)⁶ çilecilik ve riyazet için çekildiği inziva yerlerini yok ederek dünyaları (gökyüzü, yer-yüzü ve yeraltı) ve bunların içindeki bütün varlıkları taciz etmişlerdir. Tanrı İndra, bu Asurların kalelerine ve şehirlerine yıldırımlarıyla saldırmış, ancak muvaffak olamamıştır. Çaresiz kalan tanrılar bu şeytanları ve şehirlerini yok edebilmek amacıyla kendilerine yol göstermesi ve yardımcı olması için hep birlikte Brahma'ya giderler. Brahma, Asuralara verdiği nimetleri söyler ve bu Asurların ve onların kalelerinin yok edilebilmesinin tek yolunun bir okla aynı anda vurulmalarından geçtiğini ve bunun yalnızca Mahadeva⁷ (Şiva) tarafından gerçekleştirilebileceğini aktarır. Başvurmaları gereken kişi Tanrı Şiva'dır. Brahma tanrılara liderlik eder ve onları yanına alarak Mahadeva'ya yalvarmaya gider, Şiva ise önce kendisinin adanmış olan bu şeytanlara dokunmak istemez ancak daha sonra bu Şeytanların Şiva'ya bağlılıklarının sarılması üzerine Şiva tanrıların ricasını kabul eder. Meşhur okunu eline alarak tek bir vuruşta üç şehri birden aynı okla isabet ettirerek yok eder. Böylece bütün varlıklar şeytanların kötülüklerinden ve zulmünden kurtulmuş olurlar.⁸ Bu üç şehirden kastın üç alem cennet, cehennem ve dünya olduğu dile getirildiği gibi geçmiş gelecek ve şimdiki zamanı işaret ettiği de ifade edilir. Her halükârda bu hikayede bahsi geçen üç şehir üç aleme yahut üç zamana karşılık gelse de buradaki aktarılmak istenen Şiva'nın her şeyin üzerinde ve her şeyden haberdar olduğudur. Şiva bütün alemlere, geçmiş gelecek ve şimdiki zamana hakim olan yüce tanrıdır.

Görüldüğü üzere bu anlatıda birden fazla tanrı bulunmaktadır. Bu tanrılar çeşitli güçlere ve yeteneklere sahip olmakla beraber şeytanlar karşısında güçsüz kalabilmekte, şeytanlar yerine getirdikleri ibadet ve fiiller vasıtası ile

6 Rişi: Ermiş, şair, bilge anlamlarına gelen Sanskrit kökenli bir kelimedir. Hinduizm'in kutsal metinlerinin tanrılardan aktarılmasının bu ermişler tarafından gerçekleştirildiğine inanılır. Rişilerin tam olarak peygamber oldukları söylenemez. Sami dinlerde peygamberler tanrının seçilmiş kulları iken Rişiler katı çilecilik ve riyazetle rişilik mertebesini kazanırlar. Bk. Ahmet Hikmet Eroğlu, *Kavram Atlası/Dinler Tarihi II*, Bülent Akot (ed.) (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 154; Moirer Williams, *A Sanskrit-English Dictionary (Oxford: Oxford University Press, 1960)*, 266

7 Yüce tanrı anlamına gelen Şiva'ya atfedilen isimlerden biridir. Dimmitt, C.-van Buitenen, J. *Classical Hindu Mythology* (Philadelphia: Temple University Press, 1978), 149.

8 Anlatının ilginç bir tarafı da Şiva'nın Asurları yenebilmesi için Budizm'in kurucusu olan Buddha inkarnasyonu'na bürünen Vişnu'nun şeytanların inançlarının bozulmasını sağlamasıdır. Wendy Doniger, *The Origins of Evil in Hindu Mythology* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1988), 180-189; Stella Kramrisch. *The Presence of Siva*. (New Jersey: Princeton University Press, 1981), 405-408.

kazandıkları güçler sayesinde tanrıları bile aciz bırakabilmektedirler. Bu durumun istisnası ise Şiva'dır. Şiva bu efsanede tanrıların bile yalvardıkları ve onların yapmaktan aciz oldukları imkansız şeyleri kolaylıkla yerine getiren hakim ve yüce tanrıdır. Yine o, kötülük yapanların cezasını veren ve onları yok eden cezalandırıcı, yok edici tanrıdır.

1.2. Şiva, Tanrı Brahma'nın Başlarından Birini Kesiyor

Şiva'nın, Brahma'nın başını kesmesi hikayesinin öne çıkan iki versiyonundan bahsedilebilir. İki versiyonda da Şiva, öfkeye kapılarak kestiği ancak daha sonra eline yapışarak kalan Brahma'nın başından kurtulabilmek için çeşitli asketik fiilleri gerçekleştirmek zorunda kalır.

Şatapata Brahmana'da anlatıldığı üzere Şiva, kendi kızına şehvet duyan ve şehvani hislerle kızına yaklaşan Prajapati'ye (Brahma) öfkelenerek Bhairava⁹ tezahürüne bürünür ve Brahma'nın beşinci başını keser. Ancak bu durum cezasız kalmaz ve Tanrıya el kaldırmasının karşılığı olarak Brahma'nın kopan başı Şiva'nın o başı kopardığı ele yani sol eline yapışıp kalır. Eline yapışan bu baştan nasıl kurtulabileceğini soruşturan Şiva'ya vücudunu küllerle kaplayıp şehir şehir ve köy köy dolaşarak dilenmesi gerektiği ancak bu şekilde suçunun affedilerek bu başın düşeceği söylenir. Şiva'nın elinde kafatası ile dilenci asketik kılığındaki bu tezahürüne 'Kapalin' yani kafatası taşıyan denilmektedir. Şivacılık mezhebinin bir alt kolu olan *Kapalika* mezhebinin de kaynağını bu tezahür oluşturmuştur. Şiva'nın elindeki kafatası diyar diyar dilenerek dolaşmasının ardından kutsal Varanasi (Benares) şehrine girişi ile elinden ayrılmıştır.¹⁰

İkinci versiyonda ise Brahma kibirle övünerek evrenin asıl yaratıcısının kendisi olduğunu iddia eder ve övünmeye başlar. Şiva, Brahma'yı uyararak bu hatasından vazgeçmesini ister. Asıl yaratıcı Şiva'dır ve Brahma'ya bunu kabullenmesini salık verir. Brahma kibrine yenik düşerek yanlış olduğunu bildiği halde yaratıcının kendisi olduğu hususunda yalan söyler. Öfkelenen Şiva Bhairava tezahürüne bürünerek Brahma'nın yalan söylediği başını keser. Bir

⁹ Bhairava; Kelime anlamı korkunç, ürkünç demek olan Bhairava, Şiva'nın öfkeli ve hiddetli tezahürlerinin en öne çıkan ve meşhuru, Şiva mitolojisinde Şiva'nın öfkeli yönünü temsil etmektedir. Vaman Shivram Apte, *The Practical Sanskrit-English Dictionary* (Delhi: Motilal Banarsidass Publications, 1985), 727.

¹⁰ *The Satapatha Brahmana*. Trans. Julius Eggeling. Sacred Books of the East (SBE) (Oxford: Clarendon Press, 1882-1900) 1.7.4.1-7; Wendy Doniger, *Siva: The Erotic Ascetic* (New York: Oxford University Press, 1981), 115-116.

anda yere yığılan Brahma daha önce yapmış olduğu çileci fiil ve riyazetinin hürmetine tekrar dirilerek asıl yaratıcı Şiva'dan af diler. Ancak tanrı katletmenin cezası olarak Şiva'nın sol eline yapışıp kalan kafatası ise kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu durumdan kurtulmak için Şiva'nın dilenci kılığında dolaşması, vücudunu küllere bulaması, saçlarını rastalaması vb. gerekmektedir. On iki yıl boyunca dilenerek dolaşan Şiva tam Varanasi'ye girdiği yerde (*Kapalamocana*) bu cezadan kurtulacak ve kafatası elinden düşecektir.¹¹

Şiva efsanelerinde sayılan fiil ve davranışların birçoğu günümüzde tarih sahnesinden silinmiş olan *Kapalikalar* ve *Kalamukalar* başta olmak üzere Şivacı asketiklerce taklit edilmektedir. Örneğin *Kapalikalar*'ın, ellerinde insan kafatasından bir kapla vücutlarını ölü yakma yerlerinden aldıkları (yahut çaldıkları) külle bulayarak dilenen gezgin asketikler oldukları aktarılır.¹² Bununla birlikte günümüzde sayıları azalmış olmakla birlikte dünyadan el etek çekerek vücudunu küllerle (ölü yakma yerlerinden alınmaktan ziyade kutsal ateşin yakılması ile elde edilen külle) kaplayan, mekandan mekana dolaşan veya ıssız yerlerde ve ormanlarda inzivaya çekilmiş asketiklerin genel anlamda Şiva'yı örnek aldıkları dile getirilebilir.

Vişnuculuk için Vişnu'nun en yüce tanrı ve mutlak hakikat olması gibi Şivacı mezhep ve akımlarda Şiva, mutlak hakikat ve asıl yaratıcıdır. Bu efsanede görülen Şiva'ya atfedilen mutlak hakikat vurgusu, kendisi de yüce bir tanrı olan Brahma'nın tanrı Şiva karşısındaki acizliği Şiva'nın yüceliğinin ortaya konmasında önemli bir argüman değeri taşımakta Şivacı mezhepler açısından bu efsaneyi son derece kıymetli kılmaktadır denilebilir. Bu efsanenin her iki versiyonunda göze çarpan bir diğer unsur ise Şiva'nın cezalandırma hasletinin yine ön planda oluşudur. O, hata yapan kim olursa olsun cezalandırmaktan geri durmaz. Ancak gerekçesi ne olursa olsun bir tanrıya karşı gerçekleştirilen fiil de bu fiili gerçekleştiren kim olursa olsun karşılıksız kalmamaktadır.

¹¹ Başka bir versiyonda ise Şiva'nın Brahma'nın başını kesmesi bir cezadan ziyade özünde Brahma'nın ve kozmik düzenin korunması ve iyiliği içindir. Bk. *The Varaha Purana*. Trans. S. Venkatasubramonia Iyer, (Delhi: Mothilal Banarsidas Publishers 2003) 97.3-7; Wendy Doniger, *Siva: The Erotic Ascetic*, 124-125; Swami Parameshwaranand, *Encyclopedia of Saivism* (New Delhi: Sarup and Sons, 2004), I/ 119-121; David Lorenzen, *Kapalikas and Kalamukhas, Two Lost Saivite Sects* (Berkeley and Los Angeles University of California Press, 1972), 77-78; T.A.G. Rao, *Elements of Hindu Iconography* (Madras: The Law Printing House, 1916) II.I/295-300.

¹² Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Lorenzen, *Kapalikas and Kalamukhas*.

1.3. Şiva, Dakşa'nın Kurban Törenini Dağıtıyor

Dakşa'nın başının Şiva tarafından kesilmesini konu alan bu efsane ilk olarak Taittiriya Samhita'da yer almaktadır.¹³ Bu mitolojik anlatının da diğer efsanelerde olduğu gibi birden fazla versiyonu bulunmaktadır. Dakşa'nın kurban töreninin Vedalar'ın ritüel anlayışını, Brahmin sınıfını, bunun da ötesinde Veda metinlerinde hakim olan Ari geleneklerine Dravid¹⁴ inanç öğelerinin, yerel geleneklerin dahil olmaya başlamasını ve buna karşı gösterilen direnç temsil ettiği dile getirilir. Bu hikaye Şiva'yı konu alan en eski ve meşhur efsanelerden biri olarak kabul edilir. Şiva'nın, Dakşa'nın kurban törenine davet edilmemesini anlatan bu mitolojik hikayenin kökeninin özellikle dağlık bölgelerin kabile tanrılarının özelliklerinin Şiva kültü içinde kaynaşmasına güzel bir örnek olarak kabul edilir.¹⁵ Bu özelliklerin Şiva ile kaynaşmasına gösterilen direnç ve sonuç olarak Şiva'nın galip gelişi anlatının merkezinde yer almaktadır.

Dakşa, Şiva'nın kayınpederi, Uma'nın babasıdır. Brahma'nın zihin doğumlu oğullarından biridir. Kızının Şiva ile evlenmesinden hoşnut değildir. Çünkü Şiva ari geleneğin dışında fiilleri gerçekleştiren bir tanrıdır. Dakşa bu sebeple onu hor görmektedir. Vayu Purana'da aktarılan versiyon şu şekildedir; Dakşa, Şiva hariç bütün tanrılarını davet ettiği bir *aşvamedha* (at kurbanı) töreni düzenler. Tanrıça Uma babasının bu davranışından dolayı üzülür ve kocasına yani Şiva'ya neden bütün tanrıların davet edildiği bu törene onun davet edilmediğini sorar. Şiva, Uma'ya tanrıların eski zamanlarda kendisini kurban törenlerinden hariç tuttuklarını söyler. Uma ise kocasının kurban töreninden payına düşeni alması için çareler aramaya başlar. Uma, Dakşa'nın en büyük

¹³ *The Yajur Veda (Taittiriya Samhita)*, Trans. Arthur Berriedale Keith. (Cambridge, 1914), 2.6.8.3.

¹⁴ Ariler ve Dravidler, sahip oldukları dinî ve sosyal unsurlarla birbirleri ile ilişkilerinden doğan çeşitli kurum, kavram ve yapı ile hakkında kısıtlı ve kesin olmayan bilgilere sahip olduğumuz İndus medeniyetinin ardından Hint toplumunun, dinî ve sosyal yapısının oluşumunun temel yapıtaşlarıdır. Bu iki grubun birbirleri ile etkileşimleri sadece siyasi ve sosyal alanda gerçekleşmemiş, dini anlayışları da hem birbirinden etkilenerek sentez inançlar ve anlayışlar doğurmuş, hem de toplumsal düzene dair birçok unsurun doğuşu da yine dini temelde kendine yer edinerek asırlara meydan okuyarak günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Bunların başında ise sınıflı toplum yapısı olan kast sistemi gelmektedir. Bk. Dwijendra Narayan Jha, *Ancient India in Historical Outline* (New Delhi: Manohar Publishers and Distributors. 2009), 49.

¹⁵ Wendy Doniger, *Hindu Myths: A Sourcebook Translated from the Sanskrit* (London: Penguin Uk. 2004); Klaus Klostermaier, *A Survey of Hinduism* (Albany: SUNY Press, 2007), 219-220.

ve kıymetli kızı olması hasebi ile bu duruma içermiş bir şekilde davet edilmediği halde ve Şiva'nın itirazlarına rağmen kurban törenine gider ve babası Dakşa'ya kocasının törene davet edilmesi için ricada bulunur. Törene katılmış olan *rişi* (ermiş) Dadhika da Şiva'nın törene davet edilmemesinin kötü olaylara sebebiyet vereceğinden korktuğunu söyler. Dakşa ise kibirle onları tersleyerek söyle cevap verir; "Bu altın kapta usulüne uygun ritüellerle ve mantralarla arındırılmış, kurbanların efendisi olan için kurban bulunuyor. Mukayeselerin ötesindeki benzersiz Vişnu için adadım bu kurbanı. O, her şeye gücü yeten ve her şeyin efendisidir ve adaklar ona yapılmalıdır." Dakşa, on bir Rudra'dan¹⁶ başka Rudra bilmediğini, onu Mahadeva (yüce tanrı) olarak kabul etmediğini ilan eder. Uma bütün tanrılar ve ermişlerin huzurunda kocasının uğradığı haksızlık ve hakaretin acısı ile kendini kurban töreni için yakılmış olan ateşe atar.¹⁷ Şiva olanları duyunca acı ve öfkeyle Dakşa'nın kurban yerini yok etmesi için düşüncesinden, bazı anlatılarda da saç telinden veya terinden Virabhadra'yı¹⁸ yaratır. Virabhadra, Dakşa'nın kurban yerini tarumar eder, geyik şekline bürünerek kaçmaya çalışan kurbanı öldürür, tanrılar korkuyla sağa sola kaçar. Dakşa ve tanrılar durdurulamaz Virabhadra'ya mahiyetini sorarlar. Virabhadra onlara gazabı bile diğer tanrıların lütfundan kıymetli olan Uma'nın kocasına yani Şiva'ya sığınmalarını salık verir. Hatasının farkına varan Dakşa, hemen Şiva'ya methiyeler dizmeye başlar. Onu kutsal ve kutlu 1008 isimle (*sahaşranama*) över.¹⁹

¹⁶ Şiva'nın isimlerinden biri de Rudra'dır. Şiva farklı dönem ve metinlerde farklı isimlerle anıldığı görülür, öfkeli iken aldığı isim ve büründüğü tezahür ile müşfik ve merhametli olduğu dönemde sahip olduğu özellikler ve buna bağlı olarak isim ve tezahürleri de farklılık göstermektedir. İndus medeniyetinin tarih sahnesinden silinmesine müteakip Hint alt kıtasında hakim olan Ari kültür ve bu kültürün ürünü olan Vedalarda Şiva'nın ilk önce Rudra adıyla anıldığı görülür. Rudra, Veda metinlerinde ikincil bir tanrıdır ve İndra, Soma, Agni gibi tanrılardan sonra gelmektedir. A.A. Macdonell, *Vedic Mythology* (Strassburg: Verlag von Karl J., 1897), 74. Veda metinlerinde rüzgar tanrıları olan Marutlar ikincil tanrılardır, Rudralar olarak da isimlendirilirler. Dakşa bu ifade ile Şiva'nın mertebesini alçaltarak onu küçümsüyor. Bk. W.J. Wilkins, *Hindu Mythology Vedic and Puranic* (New Delhi: Rupa & Co., 1900), 67-68; Veronica Ions, *Indian Mythology* (New York: Paul Hamlyn, 1973), 17.

¹⁷ Başka versiyonlarda Sati'nin kendini sahip olduğu yoga güçleriyle yarattığı ateş ile yaktığı aktarılır.

¹⁸ Virabhadra 'korkunç varlık': Bhairava gibi Şiva'nın öfkeli bir tezahürü olan Virabhadra, sözlükte yüce kahraman, büyük savaşçı gibi anlamlara gelmektedir. Virabhadra savaşçı bir tanrıdır. Virabhadra'nın Şiva'nın oğlu olduğu da dile getirilir. Bazı metinlerde ise avatara olarak ele alınmaktadır. Şiva'nın üçüncü gözünden, saç telinden yahut bir damla terinden doğmuştur. Bk. Sunil Sehgal, *Encyclopedia of Hinduism* (New Delhi: Sarup & sons, 1999), V/1377; Edward Moor, *Hindu Pantheon* (Delhi: Indological Book House, 1968), 105.

¹⁹ W.J. Wilkins, *Hindu Mythology Vedic and Puranic*, 268-272, 372-375; M. Chakravarti, *Concept of Rudra-Siva Through the Ages*. (New Delhi: Motilal Banarsidass. 1994), 51-52;

Şiva'nın özellikle Hindistan'ın Maharaştra eyaletinde oldukça meşhur olan ve tapınılan korkunç ve hiddetli Bhairava tezahürünün kökeni Dakşa'nın kurban töreni efsanesine dayandırılır. Bu versiyonda Dakşa, Şiva'nın düşmanı iken Bhairava tezahürüne bürünen Şiva'nın boyun eğdirmesi ile Şiva adanmış olması hikayesi konu edilir.²⁰ Şiva-Bhairava inatla kendisine düşmanlık güden Dakşa'nın kurban törenini tarumar eder ve onun başını keser. Siniri geçen Şiva'yı diğer tanrılar da telkin ederler ve Şiva, Dakşa'nın kurban ateşinde yanan başının yerine keçi başı koyarak onu tekrar hayata döndürür. Keçi başıyla hayata dönen Dakşa daha önce katı bir Vişnu adanmış iken artık sürekli Şiva'nın isimlerini zikreden tam bir Şiva adanmışına dönüşür.²¹

Bhagavata Purana versiyonunda istemediği halde Dakşa, Brahma'nın telkini ve araya girmesi ile kızı Sati'yi gönülsüzce Şiva'ya verdiği için şikayet eder. Şiva'yı lanetler; "Ayinler ve sosyal engelleri (tabuları) yok eden bu kirli varlığa kızımı verdim. Kutsal metinleri düşük (alt kastlardan) doğumlu erkeklerle, şudralara (düşük kastlar) öğreten, bir deli gibi, etrafı hayaletler ve kötü ruhlarla çevrili olarak korkunç mezarlıklara musallat oluyor. Çıplak, saçları dağınık, gülüyor, ağlıyor, kendini küllere buluyor ve tek süsü olarak kafataslarından ve insan kemiklerinden oluşan bir kolye takıyor. Şiva iyiye alamet ve uğurlu değil *Aşiva*'dır, iyi alamet ve uğurlu (Şiva) gibi davranır ama gerçekte kötü alâmet ve uğursuzluktur (*Aşiva*). Delidir, deliler tarafından tapılır ve karanlığın ruhlarına hükmeder. Bu sözde tanrı, tanrılarının sonuncusu, kurban sunularından asla herhangi bir pay almasın."²² Bu pasajda Şiva'nın sergilediği hasletler aşağılanarak sıralanmakta, toplumsal sınıfların arasındaki sınırlara riayet etmeyen Şiva kirli ve uğursuz olarak niteleniyor. Bu niteliklerin bazı Şivacı uç mezheplerce taklit edildiği ve günümüzde dahi bunun örneklerine rastlanabildiği ifade edilebilir.²³ Vişnucu bir metin olan Bhagavata Purana'nın bu efsaneyi ele alış şekli mezheplerin tanrı anlayışlarına dair de örneklik teşkil etmektedir.

Wendy Doniger O'flaherty, *Other Peoples' Myths: The Caves of Echoes* (New York: Macmillan Publishing Company, 1988), 98.

²⁰ Klostermaier, *A Survey*, 220-221.

²¹ *Vayu Purana*, Trans. G. V. Tagare, J. L. Shastri, G.P. Bhatt (Delhi: Motilal Banarsidass Publishers 1987), 30 (Şiva Sahasranama); *Mahabharata* 12. 284. Farklı versiyonlar için bk. E. W. Hopkins, *Epic Hindu Mythology* (Varanasi: Indological Book House, 1968), 223.

²² *Bhagavata Purana*, Trans. J. L. Shastri, G. V. Tagare (Delhi: Motilal Banarsidass, 1950), 4. 2-7

²³ Buna örnek asketik bir grup olan *Aghoriler* gösterilebilir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Lorenzen, *Kapalikas and Kalamukhas*

Vişnuculuk mezhebinde önemli bir yere sahip bir Purana olan Bhagavata Purana'da Şiva'nın lanetlenmesine karşılık Şivacı bir Purana olan Şiva Purana'da ise Dakşa, Şiva'nın kutsal bineği boğa Nandi (Neşeli) tarafından lanetlenir. "Bu cahil ölümlü, nefrete karşılık vermeyen tek tanrıdan nefret eder ve gerçeği kabullenmeyi reddeder. O, tüm bu kurban ayinleriyle birlikte yalnızca ev hayatı (dünyevi menfaatler) için endişelenir. Çıkarlarını tatmin etmek için bitmez tükenmez ayinler yapar. Kendini tamamen farklı şeylerle meşgul ettiği için ruhun doğasını unutuyor. Sadece karılarını düşünen vahşi Dakşa bundan böyle bir keçinin kafasına sahip olsun. Bilgisinden aldığı ki-birle, onunla birlikte Büyük Okçu Şiva'ya karşı çıkan herkesle birlikte, cahil ritüelleri içinde yaşamaya devam etsin."²⁴ Nandi'nin bu bedduası tek taraflı kalmaz, *Rişi* (ermiş) Bhrigu Şiva'yı ve Şiva'nın takipçilerini lanetler. "Bhava (Şiva) ayinlerini uygulayanlar, sapkınlar ve gerçek kutsal metinlerin muhalifleri olsunlar. Safliklarını yitirmiş, hakikati anlamaktan aciz, keçeleşmiş saçları (rastalı), küllere bulanıp ve kemikler bezenerek, içinde alkollü içkilerin ilah olduğu bir Şivacı inisiyasyona girsinler."²⁵

Şiva Purana versiyonu Vayu Purana'ya benzer; Vişnu'yu ve diğer tanrıları kurban ayinlerine katılmaya davet eden rahip-kral, gururlu Dakşa ne Şiva'yı ne de kendi kızı Sati'yi (Uma) kurban törenine davet eder. Sati, babası tarafından bu törene çağrılmamış olsa da kocasının hakkını savunmak için baba evine döner. Adaklardan hiçbirinin kocası Şiva'ya ayrılmadığını ve Şiva'nın babası tarafından hakarete uğradığını görünce bu aşağılanmaya dayanamaz ve oracıkta intihar eder. "Şiva, (eşini kaybetmenin verdiği) ıstırapla, Virabhadra adında korkunç bir ruh yarattı; bu ruh, Şiva'nın yoldaşları ve hizmetkarları olan Ganaların başında, kurban töreninde bulunanların hepsini tarumar etti, hiçbirini bağışlamadı. Dakşa'nın kafasını kestikten sonra onu ateşe attı."²⁶ Bu mitolojik anlatının birçok versiyonunun bulunması Şivacılık açısından öneminin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Çeşitli versiyonlarını ele aldığımız bu efsanenin temelde bazı hususlarda tam bir birlik içinde olduğu görülür. Şiva öfkelendiği zaman yok edici özelliğiyle yakıp yıkan hiddetli ve öfkeli yönünü Virabhadra ve Bhairava gibi te-

²⁴ *The Siva Purana*, Trans. Joshi K. L. Shastri (Delhi: Motilal Banarsidas Publishers 2002), 2.2.1. 22-23

²⁵ J. Muir, *Original Sanskrit Texts On The Origin And History Of The People Of India, Their Religion And Institutions* (New Delhi: Oriental Publishers and Distributors, 1976), IV/382.

²⁶ Alain Danielou, *Gods Of Love And Ecstasy: The Traditions Of Shiva And Dionysus* (Vermont: Inner Traditions International, 1992), 47-48; *The Siva Purana* 2.2.1.23

zahürleri ile sergileyen bir tanrıdır, onun yok edici yönü yadsınamaz bir parçasıdır. Yine o, öfkelenildiği zaman tanrıların onun karşısında çaresiz kaldığı, hepsinden daha güçlü bir tanrıdır ve tanrılar ancak ona yalvarıp boyun eğerek güvende olabilirler. Şiva, Tanrı Vişnu adanmış olan Dakşa'yı dize getirerek kendi adanmış yapmış, asıl tanrı olarak kendini kabul ettirmiştir. Bu efsanede Dakşa'nın temsil ettiği ritüel, gelenek ve anlayışlara karşı Şiva kültü vasıtası ile Hindu geleneğe dahil olan unsurlar galip gelmiş ve gelenek içinde kendilerine belirli bir yer edinmişlerdir.

1.4. Tanrı Brahma ve Vişnu'nun Yarışı

Mezheplerin bakış açılarına uygun olarak dinî literatürlerinde Tanrıların birbirlerine karşı üstünlük yarışları ve bu yarışlarının galibinin kim olduğuna dair birçok anlatı yer almaktadır. Şivacılık içinde geçerli olan bu hususun en bariz örneklerinden de biri olarak kabul edilebilecek türden bu anlatıda Hinduizm'in büyük tanrılarından ve Şiva ile birlikte Hindu tanrı üçlemesinin yani 'trimurti'nin²⁷ diğer iki üyesi olan Vişnu ve Brahma aralarında kimin daha yüce olduğunu belirlemek için tartışırlar. Bu sırada karşılına çıkan bir sütunun önünde durarak bir yarışla sonucu belirlemeye karar verirler. Vişnu aşağı, Brahma ise yukarı doğru yönelir ve bu ateş sütununun ucuna kim daha evvel varırsa galip geleceği ve kazananın üstünlüğünün kabul edileceği üzerine iddiaya girerler. Ancak her iki tanrı da kutsal bineklerinin üzerinde bütün uğraşlarına rağmen bir türlü bu sütunun başı ve sonuna varamazlar. İki tanrının çaresizlikleri karşısında Şiva, devasa ateş sütununun içinden çıkarak Vişnu ve Brahma'nın karşısında belirir ve onlara boşuna uğraşmalarını ve yüce tanrının kendisinden başkası olmadığını salık verir. Bazı versiyonlarda ise başarısız olduğu halde hile yapmaya yeltenen ve Vişnu'ya en uca ulaştığı yalanını söyleyen Brahma, Şiva tarafından lanetlenir. Şiva, Brahma'yı kendisine tapınan kimsenin olmaması ve mertebesinin düşmesi ile lanetler.²⁸ Bu lanet Brahma tapınımının gözden düşmesi, Vişnu'nun tapınılmak ve hürmet görmekle beraber Şiva'nın hakiki ve mutlak hakimiyetinin ve üstünlüğünün vurgulandığı Şivacı bir anlatıdır.²⁹ Günümüzde Brahma *trimurti*'nin bir par-

²⁷ Trimurti: Brahma'nın yaratıcı, Vişnu'nun koruyucu, Şiva'nın ise yok edici tanrısal gücü temsil ettiği bu üçlemeye Hinduizm'de Trimurti adı verilir. Heinrich Zimmer, *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization* (Washington: Pantheon Books, 1946), 124.

²⁸ *Vāyu Purana* 55.1.3-57; *Linga Purana*. Trans. J.L. Shastri, (Delhi: Motilal Banarsidass 1951), 1.17.32-59; *Kurma Purana*, Nilmani Mukhopadhyaya (ed.), (Calcuta: Asiatic Society of Bengal 1890), 1.25.67- 101; *The Siva Purana* 4.12.17-20; Stella Kramrisch, *The Presence of Siva*, 263.

²⁹ Stella Kramrisch, *The Presence of Siva*, 158-160.

çası olarak kabul edilmekle birlikte hususi olarak ona adanmış bir tapınım bulunmamaktadır. Şivacı bir anlatıma sahip bu efsaneye göre Brahma'ya tapınılması gibi Vişnu'ya tapınılması ve takipçilerinin bulunmasının sebebi Şiva'nın lütfuyudur. Vişnu bu lütfu Şiva'nın yüceliğini kabul ederek ve onun önünde boyun eğerek kazanmıştır. Diğer tanrıların sahip olacağı merteye, onlara adanmış tapınak ve yüce tanrı Şiva'dır ve sütun ise aslında Şiva'nın *linga-sıdır*³⁰ ve onun yüceliğinin ve ezeli-ebedi oluşunun sembolüdür. Onun kozmik ve şekilden ari formunu temsil eder. Şiva'nın hakiki ve mutlak hakimiyetinin ve üstünlüğünün vurgulandığı Şivacı bir anlatımdır. Günümüzde de Şiva tapınıminin ayrılmaz bir ögesi olan *linga*, Şiva'nın mutlak hakikat olarak herhangi bir şeklin ve biçimin ötesinde olduğunun da sembolü olarak kabul edilir.

1.5. Şiva Ormanda Asketikle Tartışıyor

Şiva'nın Deodar ormanını gezgin bir asketik kılığında ziyaret ettiği anlatı onun meşhur hikayelerinden bir diğeridir. Brahmanda, Skanda, Linga ve Şiva Purana gibi kutsal metinlerde anlatılan bu hikayede Şiva, asketik bir çileci kılığına girerek ormanda diğer asketiklerin inziva yerini ziyaret eder. Bu ziyaretinin gerekçesi olarak çeşitli sebepler dile getirilir. Bu sebeplerden biri Şiva, ormanda inzivaya çekilmiş ermiş asketikleri sınamak veya onlara bir ders vermek istemesidir.³¹ Şiva, çıplak bir dilenci kılığındadır. Ormanda, eşleri inzivada olan asketiklerin karıları onun insan biçiminin ötesini hissederek³²

³⁰ Linga: Şekil, form, işaret ve karakteristik özellik, bir şeyin ayırt edici kendine özgü işareti, alameti farika gibi anlamlara gelmektedir. Şivacılar için linga şekil ve formdan ari olan mutlak hakikatin sembolü olarak değerlendirilir. Linga itifallik bir sembol olmasının yanında evrenin eril ve dişil iki yaratıcı unsurunun bir arada bulunduğu ilahi bir tezahür olarak kabul edilir. Bk. John A. Grimes, *A Concise Dictionary of Indian Philosophy Sanskrit Terms Defined in English*. (New York: State University New York Press. 1996), 175-176; Gopinath Rao, *Elements of Hindu Iconography*, II.1/ 68-69; M. Chakravarti, *The Concept of Rudra-Siva*, 125.

³¹ *Brahmanda Purana*. Trans. G. V. Tagare, (Delhi: Motilal Banarsidass Private Publishers 2000), 1.2.27.1-64; *Skanda Purana*, Trans. G. P. Bhatt. (Delhi: Motilal Banarsidass 1951), 1.1.6; *Linga Purana* 1.17; *The Siva Purana* 1.5-8

³² Bazı versiyonlarda Şiva meşhur dansını yaparak asketiklerin karılarının akıllarını başlarından alır. Ancak bu kadınlar yine de özünde karşılarında olanın Şiva olduğunu sezmiştir. Şiva'nın evreni, bütün varlıkları yok ettikten sonra tekrar var eden kutsal dansına tandava denir. Evrenin periyodik olarak gerçekleşen yıkım ve tekrar yaratılışını Şiva gerçekleştirir. Şiva'nın kutsal dansı şiddetli bir danstır. 'Anandatandava' bu dansın mutlulukla yapılan keyifli versiyonu olarak tasvir edilir. Kültür ve sanatta da Şiva'nın tandava dansı kendine karşılık bulmuştur. Dinî işlev ve kökene de sahip olan Hint danslarının üzerinde Şiva'nın tandava dansının büyük ölçüde etkisinin bulunduğu dile getirilir. Bk. David Smith, *The Dance of Shiva Religion Art and Poetry in South India* (New Delhi: Cambridge University

kendilerini Şiva'nın cazibesine kaptırırlar. Bu sırada geri dönen ve bu durumu gören asketikler ise karılarının fark ettiği yanılısamanın arkasındaki özü yani Şiva'yı fark etmeyerek galeyana gelirler ve önce sözlü olarak sonra kerametleriyle yarattıkları varlıklarla Şiva'ya saldırırlar. Şiva hepsini bertaraf eder. Bazı anlatılarda Rişiler'in, bazılarında ise Şiva'nın kendisinin bizzat erkeklik uzvunu koparıp attığı rivayet edilir. Kopan uzuv birdenbire yerde bir *linga* olarak dikiliverir. Gökte ve yerde var olan bütün dünyaları kapsayacak şekilde ucu bucağı belli olmayan yok edici bir güç halinde ateşten bir sütuna dönüşür. Gözlerinin önünde cereyan eden bu sahneye tanık olan asketikler sonunda hakikati görmüş olurlar ve pişman olarak lingaya tapınırlar. Bu hikaye birçok yönden kıymetlidir. Dakşa'nın kurban töreni sırasında eşi tanrıça Uma-Sati'yi kaybeden Şiva'nın hüznünün eseri olarak kendinî cezalandırması ve asketik bir yaşama yönelmesi ve nefsinin arkada bırakarak dünya hayatından el etek çekmesi olarak değerlendirildiği gibi Şiva'nın yogilerin efendisi ve ilki olmasının bir sonucu olarak bu davranışı ile asketiklere örnek teşkil etmesi ve burada inzivaya çekilmiş asketiklerin takip ettiği yolun yanlış olduğunun vurgusu da söz konusudur.³³

Şiva, birbirine tezat bazı özellikleri çatışmadan bir arada taşıyabilmekte ve bu yönüyle de örneklik teşkil etmektedir denilebilir. Dakşa'nın kurban töreni sırasında kaybettiği eşinin acısı ve eşine duyduğu sevgi ve bağlılığın kuvvetiyle töreni tarumar eden Şiva, ormanda çıplak bir asketik olarak dolaşır. Ne ermişlerin karılarının ona methiye ve aşklarına aldırır ne de ermişlerin nefret ve kötü muamelelerine. Her iki durumda da dünyadan el etek çekmiş asketik bir çileci olarak tamamen kayıtsızdır. Anlatıların taşıdığı dile getirilen teolojik ve felsefi derin anlamların yanı sıra Şiva toplumsal düzene ait kurum ve oluşumlara da örnek teşkil etmektedir. İlk anlatıda evlilik kurumu açısından eşler arası tutum ve yaklaşımlara dair ipuçları verirken *Deodar* ormanı anlatısında ise asketik yaşama dair kılavuzluk etmektedir.

1.6. Şiva, Tanrı Kama'yı Küle Çeviriyor

Efsaneye göre Şiva, Tanrı Kama'yı alnında bulunan üçüncü gözünden çıkan ateşle yok eder. Hindu aşk tanrısı Kama'nın, Şiva tarafından yok edilmesi birkaç sebeple önemlidir. Bu sebeplerden birinci ve en önemlisi Şiva'nın yogi

Press 2014), 1; Ananda Coomaraswamy, *The Dance of Siva, Fourteen Indian Essays* (New York: The Sunwise Turn Inc., 1918), 56-57.

³³ Dimmitt - Buitenen, *Classical Hindu Mythology*. 211; Stella Kramrisch, *The Presence of Siva*, 153-158. Ayrıntılı bilgi için bk. Don Handelman-David Dean Shulman, *Siva in the Forest of Pines* (New Delhi: Oxford University Press, 2004).

(yoga yapan, yoga ile meşgul olan) karakterine ve asketiklerin başı olmasına dair bir işarettir. Bir diğer sebep ise anlatıda yer alan birçok unsurun asketik geleneğin ilke ve kurallarına dair mesajlar ve ipuçları içermesi hasebiyledir.

Tanrılar, Taraka adlı şeytanın kendilerini tehdidinden kurtulmalarının tek yolu olarak güçlü bir kumandana ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak bu komutanın şeytan Tarakayı yenebilecek kadar güçlü olabilmesinin tek yolu ise en yüce ve kuvvetli olan yüce tanrı Şiva'nın oğlu olmasından geçmektedir. Bunun üzerine tanrılar Şiva'dan bir oğul yapması için ricada bulunurlar. Dakşa'nın kurban töreninde sevgili karısı tanrıça Sati'yi kaybetmesinin acısı ile Şiva bu ricayı geri çevirir ve sıkı çilecilik yapmakla meşgul olur. O, dünyaya ve içindakilere karşı kayıtsızdır. Tanrılar Şiva'nın katı çilecilik, yoga ve riyazet uygulamalarından çıkmasını ve ricalarını yerine getirmesini sağlamak için aşk ve şehvet tanrısı Kama'yı ikna ederek Şiva'nın yanına gönderirler. Oklarını Şiva'ya yönlendiren Kama'ya Şiva'nın aşkını kazanmak ve onunla evlenmek isteyen Parvati tezahürü ile tekrar doğmuş olan Sati/Uma da eşlik etmektedir. Şiva'yı çiçekten okuyla vuran Kama görevini yerine getirmiş olur. Bu şekilde riyazetine engel olduğu için Şiva öfkeyle üçüncü gözünden bir bakışla tanrı Kama'yı bir anda küle çevirir.³⁴

Anlatının bazı versiyonlarında Şiva'yı meditasyonundan alıkoyan Kama'ya Parvati eşlik ederken bazılarında ise Kama bu görevde tek başınadır. Kama küle dönünce bütün dünyanın renkleri solar, bu halden tanrılar da etkilenecek kötü duruma düşerler. Kama'nın karısı tanrıça Rati üzüntüden baygınlık geçirir. Tanrıların ricası üzerine Şiva onu bedensiz bir şekilde diriltir. "Onu kendi benliğimde dirilteceğim hep benimle olup etrafta gezinecek."³⁵ Şiva'nın Kama'yı bedensiz olarak dirilmesi ile Kama, Şiva'nın benliğinde var olmaya devam etmiştir. Şiva bu anlatıda hem katı çileci bir yogi hem de aşkına yeniden kavuşan, dünyanın dengesi ve hayatın devamı için kendi kurtuluş ve riyazetinden vazgeçen fedakar ve müşfik bir tanrıdır. Bununla birlikte öfkesi ve gazabı yok edicidir. Affederek yeniden yaratıcılığının yanı sıra o, aşkın, evrenin renklerinin de kaynağıdır.

1.7. Tanrılar ve Şeytanlar Okyanusu Çalkalıyor

Şivacı anlatımları da olan bu efsanenin başkahramanı Şiva olmamakla birlikte bu efsaneyi özel kılan Şiva'nın sergilediği tutumdur. Çünkü Şiva bu

³⁴ W.J. Wilkins, *Hindu Mythology Vedic and Puranic*, 256-257; Dimmit - Buitenen, *Classical Hindu Mythology*, 209-210; Doniger, *The Origins of Evil*. 154-156.

³⁵ *The Siva Purana* 2.2.2-20; 2.3.1-54; Doniger, *Siva: The Erotic Ascetic*, 143-163.

anlatıda bahsi geçen tanrıların aksine maddi unsurlara ilgisizliği ve menfaat gütmemesi, diğerkam bir tavırla bütün varlıkların iyiliği ve mutluluğu için hareket etmesi ile öne çıkar. Şiva'nın meşhur isimlerinden biri olan 'Nilakantha'ya (mavi boyunlu) atıfla boynunun mavi oluşunun sebebi bu efsanede açıklanır. Bu isim onun bütün varlık ve dünyaları (gökyüzü/cennet, yeryüzü ve yeraltı/cehennem) kurtardığının anlatıldığı efsanevi hikayeden kaynağını alır.

Ölümsüzlük iksiri *amritaya* sahip olabilmek için özünde birbirleri ile çekişme içinde olan şeytanlar ve tanrılar bir araya gelerek *amritayı* içinde gizleyen süt okyanusunu çalkalamaya karar verirler. Yılanların kralı Vasuki son derece büyük olan bu okyanusun çalkalanmasında halat olarak kullanılır. Süt denizinin çalkalaması sırasında *amrita* elde edilemeden, uzun süre halat gibi kullanılmanın etkisi ile Vasuki daha fazla dayanamayarak zehrini kusar. Bu korkunç zehir öylesine keskin ve yok edicidir ki bütün dünyaları etkiler ve bu dünyaların içlerindeki varlıklar tehdit altında kalır. Hiçbir tanrı, *halahala/kalakuta* adı verilen bu zehri yok etmeye güç yetiremez. Tanrılar yaptıkları fiilin sonucunda bu zehri etkisiz hale getirebilecek kudrete sahip olan yegane tanrıya yani Şiva'ya gelerek ona yalvarırlar. Dünyaları kurtarması için kendisine rica edilen Şiva, hırs ve acının sonucunda ortaya çıkan *halahala/kalakuta* zehrini içerek tanrıları ve bütün varlıkları boğucu dumanlar ve alevler saçan yok edici zehirden kurtarmıştır. Dünyalar ve bütün varlıklar ve hatta tanrılar etrafı alevlere ve dumana boğan korkunç zehirden Şiva'nın lütfu ile kurtulmuş olurlar. Bu zehir o kadar kuvvetlidir ki Şiva zehri yutmaz çünkü zehir onu bile yok edebilecek güçtedir. O, zehri boğazında tutar, zehrin etkisiyle de boynunda koyu mavi bir iz kalır. Şiva, zehrinden arınan Vasuki'yi de kolye gibi boynuna dolar.³⁶

Şiva bu fiili bütün varlıkların iyiliği için yapmıştır. Hiçbir menfaat beklemeden çıkar gözetmeden hareket etmiş bu yönüyle de hem bir asketik edası ile kayıtsızlığını hem de yüce tanrı oluşunun verdiği koruma görevini yerine getirmiştir. Şiva'nın en bilindik sıfatlarından biri olan *Nilakantha* resim ve tasvirlerde görülebileceği gibi Şiva'ya adanmış şiir ve şarkılarda da sıkça kullanılmaktadır.³⁷

³⁶ J. Ph. Vogel, *Indian Serpent-Lore or The Nagas in Hindu Legends and Arts* (London: Stephen Austin and Sons Ltd., 1926), 199-200; M. Chakravarti, *Concept of Rudra-Siva Through the Ages* (New Delhi: Motilal Banarsidass, 1994), 34-36; Stella Kramrisch, *The Presence of Siva*, 146-149; *Mahabharata* I.18.42

³⁷ Bk. Indira Viswanathan Peterson, *Poems to Siva The Hymns of the Tamil Saints* (Delhi: Motilal Banarsidass Publishing, 2007).

Diğer tanrılar ve şeytanlar ortak bir menfaat için birleşerek dünyayı yıkıma sürükleyecek bir durumun ortaya çıkmasına sebep olurken Şiva, tanrıların süt denizini çalkalamalarına katılmamış ve kişisel bir kazanç peşine düşmemiş olarak tasvir edilir. Süt denizinden çıkan hiçbir hazineyle de ilgilenmemiş zehri de hiçbir karşılık beklemeden varlıkların iyiliği için kendine zarar verme pahasına içmiştir. Bu anlatı ile özellikle Şiva'nın müşfik yönüne, merhametine ve varlıklara karşı derin sevgisine vurgu yapılmaktadır. Yine o, hiçbir tanrının güç yetiremediği şeyleri gerçekleştirebilen yüce tanrıdır.

Sonuç

Hindu geleneğinde dinî-düşünsel hayatın yanı sıra mimariden sahne sanatlarına hayatın her alan ve kolunda mitlerin izine ve tesirine rastlamak mümkündür. Toplumsal düzen ve algıların, dinî olgu ve oluşumların yapıtaşlarından biri olarak nitelendirilebilecek olan mitolojik anlatıların geçmişten günümüze bazen olduğu gibi bazen ise değişime uğrayarak ulaştıkları ve geniş bir yelpazede her mezhep ve gruptan Hindu'nun hayatında ayrılmaz ve vazgeçilmez bir unsur olarak var olageldiği görülür.

Mitolojik anlatıların zamana, mekana ve mezhepten mezhebe değişiklik gösterebilmesinin en önemli sebebi olarak bu anlatıların kesinlik iddiasının ötesinde, savunulan bir görüşün desteklenmesi gibi belirli bir amaç doğrultusunda dile getirilmeleridir. Nitekim Şiva'nın konu edildiği mitolojik anlatılarda da durum bu minvalde ilerlemektedir. Mitolojik bir anlatının Şivacı ve Vişnucu versiyonlarında kahramanlar yer değiştirebilmekte ve olay örgüsü farklı şekilde kurulmaktadır. Çoktanrılı bir din olarak karşımıza çıkan Hindu geleneği içinde mezheplerin mutlak hakikat olarak seçtikleri tanrıyı asıl, diğer tanrıları ise mutlak hakikat olan bu tanrının tezahürleri yahut bu tanrıya tabi ikincil tanrılar olarak aktardıkları görülür. Şivacılık'ın temel tanrısı olan Şiva genel anlamda diğer mezheplere mensup Hindularca da hürmet görmekle birlikte Şivacılık'ta mutlak hakikat, yaratan, koruyan, cezalandıran, nimet veren ve zamanı geldiğinde yok ederek tekrar yaratandır. Şivacılık mezhebine ait eserler başta olmak üzere Hindu kutsal metinlerinde geçen Şiva efsanelerinin konusu ve amacı Şiva'nın yüceliğinin, diğer tanrılara karşı üstünlüğünün, asıl tanrı olduğunun ortaya konması, Şivacı inanç ilkelerinin, teolojik ve felsefi olarak bu inancın temellerinin ortaya konmasıdır.

Şiva'nın konu edildiği efsanelerde, Şiva'nın sahip olduğu çok yönlü karakteri her yönüyle kendini göstermektedir. Şiva, tanrılar ve şeytanlar da dahil bütün varlıkları yaratan, koruyan ve kollayan şefkatli bir tanrıdır ancak birdenbire sinirlenerek her şeyi yok etmeye de kadirdir. Hem evli ve çocuklu

bir aile reisi hem de bütün varlıklardan ve alemlerden el etek çeken, her şeye karşı kayıtsız kalan bir asketiktir. Ancak Şivacılık'a göre onun her fiilinin bir hikmeti vardır ve her bir fiiline dair uygun bir açıklama getirirler.

Şiva'ya adanma, Şivacı kurtuluş ilkeleri ve yolları, kurtuluş yolunda yapılması ve yapılmaması gerekenler, hayatın her yönüne dair ritüel, ayin ve uygulamalar hususunda efsaneler referans olarak alınmaktadır. Tarihi süreç içerisinde günümüzde varlık sahnesinden silinmiş olmakla birlikte sayısız Şivacı alt mezhep ve akım ortaya çıkmış, hatta bunlardan bazıları Şiva'nın mitlerde aktarılan en uç fiillerini (insan kafatasından bir asa taşımak, insan eti yemek vb.) kendilerine örnek almışlardır. Mitlerde bahsi geçen yerler inananlarca büyük önem verilen ve ziyaret edilen birer hac merkezi olarak değerlendirilir. Aynı şekilde efsanelerde yer alan zamanlar da kutsal gün ve geceler olarak kabul edilerek çeşitli ibadet ve ritüellerle geçirilerek kutlanır.

Hinduizm'in tanrı algısının ve bu algı merkezinde şekillenen inanç, ritüel, kültür, fikir vb. bireysel ve toplumsal her türlü unsurun toplumda kabul görerek yerleşik hale gelmesinde mitolojik anlatıların, efsanelerin sarsılmaz bir yerinin olduğu görülmektedir.

Kaynaklar/References

- Apte, Vaman Shivram. *The Practical Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass Publications, 1985.
- Bhagavata Purana*. Trans. J. L. Shastri, G. V. Tagare. Delhi: Motilal Banarsidass, 1950.
- Brahmanda Purana*. Trans. G. V. Tagare. Delhi: Motilal Banarsidass Private Publishers 2000.
- Chakravarti, Mahadev. *Concept of Rudra-Siva Through the Ages*. New Delhi: Motilal Banarsidass. 1994.
- Coomaraswamy, Ananda. *The Dance of Siva, Fourteen Indian Essays*. New York: The Sunwise Turn Inc., 1918.
- Danielou, Alain. *Gods Of Love And Ecstasy: The Traditions Of Shiva And Dionysus*. Vermont: Inner Traditions International, 1992.
- Dimmitt, C.- van Buitenen, J. *Classical Hindu Mythology*. Philadelphia: Temple University Press 1978.
- Doniger, Wendy. *Hindu Myths: A Sourcebook Translated from the Sanskrit*. New York: Penguin Classics, 2004.
- Doniger O'flaherty, Wendy. *Other Peoples' Myths: The Caves of Echoes*, Macmillan Publishing Company, New York, 1988.
- Doniger, Wendy. *Siva: The Erotic Ascetic*. New York: Oxford University Press, 1981.
- Doniger, Wendy. *The Origins of Evil in Hindu Mythology*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1988.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. *Kavram Atlası/Dinler Tarihi II*. Bülent Akot(ed.). Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Grimes, John A. *A Concise Dictionary of Indian Philosophy Sanskrit Terms Defined in English*. New York: State University New York Press. 1996
- Handelman, Don - Shulman, David Dean. *Śiva in the Forest of Pines: An Essay on Sorcery and Self-knowledge*. New Delhi: Oxford University Press, 2004.

**422 • HİNDU KUTSAL METİNLERİNDE GEÇEN ŞİVA EFSANELERİNE DAİR
BİR İNCELEME**

- Hopkins, Edward Washburn. *Epic Hindu Mythology*. Varanasi: Indological Book House, 1968.
- Ions, Veronica. *Indian Mythology*. New York: Paul Hamlyn, 1973.
- Jha, Dwijendra Narayan. *Ancient India in Historical Outline*. New Delhi: Manohar Publishers and Distributors, 2009.
- Klostermaier, Klaus. *A Survey of Hinduism*. Albany: SUNY Press, 2007.
- Kramrisch, Stella. *The Presence of Siva*. New Jersey: Princeton University Press, 1981.
- Kurma Purana*. Nilmani Mukhopadhyaya (ed.). Calcuta: Asiatic Society of Bengal, 1890.
- Linga Purana*. Trans. J.L. Shastri. Delhi: Motilal Banarsidass, 1951.
- Lorenzen, David. *The Kapalikas and Kalamukhas: Two Lost Saivite Sects*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1972.
- Macdonell, A. A. *Vedic Mythology*. Strassburg: Verlag von Karl J., 1897.
- Masatoğlu, Mehmet. "Dharma Kavramı ve Purushārthalar". *Dini Araştırmalar* 23 / 57 (Haziran 2020): 195-208. <https://doi.org/10.15745/da.709326>
- Moor, Edward. *Hindu Pantheon*. Delhi: Indological Book House, 1968.
- Muir, J. *Original Sanskrit Texts On The Origin And History Of The People Of India, Their Religion And Institutions*. New Delhi: Oriental Publishers and Distributors, 1976.
- Parameshwaranand, Swami. *Encyclopedia of Saivism*. (vol. I). New Delhi: Sarup and Sons, 2004.
- Peterson, Indira Viswanathan. *Poems to Siva The Hymns of the Tamil Saints*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishing, 2007.
- Rao, T. A. Gopinatha. *Elements of Hindu Iconography* (vol. I-II). Madras: The Law Printing House, 1916.
- Sehgal, Sunil. *Encyclopedia of Hinduism*. New Delhi: Sarup & sons, vol. 5, 1999.
- Skanda Purana*. Trans. G. P. Bhatt. Delhi: Motilal Banarsidass 1951.
- Smith, David. *The Dance of Shiva Religion Art and Poetry in South India*. New Delhi: Cambridge University Press, 2014.
- The Mahabharata*. Trans. Kisari Mohan Ganguli, 1883-1896.
- The Mahabharata*. P.S. Sastri (ed.), Madras, 1931-1936.
- The Satapatha Brahmana*. Trans. Julius Eggeling. Sacred Books of the East (SBE). Oxford: Clarendon Press, 5 volumes, 1882-1900.
- The Siva Purana*. Trans. Joshi K. L. Shastri. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers 2002.
- The Varaha Purana*. Trans. S. Venkitasubramonia Iyer. Delhi: Motilal Banarsidas Publishers 2003.
- The Yajur Veda (Taittiriya Sanhita)*. Trans. Arthur Berriedale Keith. Cambridge, 1914.
- Wilkins, W. J. *Hindu Mythology Vedic and Puranic*. New Delhi: Rupa & Co., 1900.
- Williams, Monier. *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 1960.
- Winternitz, Maurice. *A History of Indian Literature (Vol I-II)*. Calcutta: University of Calcutta, 1927.
- Vayu Purana*. Trans. G. V. Tagare, J. L. Shastri, G.P. Bhatt. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers 1987.
- Vogel, J. Ph. *Indian Serpent-Lore or The Nagas in Hindu Legends and Arts*. London: Stephen Austin and Sons Ltd., 1926.
- Zimmer, Heinrich. *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization*. Washington: Pantheon Books, 1946.